

HARMINCÉVES ARCKÉP

— Emlékezés Havas Károlyra —

Ha most visszagondolok rá, szinte el sem hiszem, hogy több mint harminc esztendeje annak, hogy ott láttam le-fölsétálni az egykori Napló legfelső szerkesztőségi szobájában, miközben a napi vezércikket diktálta gépbe. Pedig a dátumok nem hazudnak. 1944. június 19-e volt az a nap, amikor a hitleri parancsokat kiszolgáló pribékek vagonokba rakták Szabadkán is a már előzőleg gettóba zárt zsidókat, és megindult a vonat Bácsalmás felé — sokak számára az utolsó útra. Ebben a vonatban volt Havas Károly, az egykori jeles szabadkai magyar újságíró is, a Hírlapnak, a régi jugoszláviabeli Magyar Párt lapjának a szerkesztője s a Napló későbbi kétcsillagos cikkeinek írója. Akkor már hiányzott belőle a magabiztos fellépésnek legapróbb szikrája is: elfojtotta életkedvét az embertelen erőszak, feladta a harcot, és ott a vonatban, a kilátástalan jövő felé utazó hasonló sorsú útitársak, hasonló sorsú emberek szorongó közelségében megmérgezte magát. Bácsalmáson temették el, de a későbbiekben emléktáblát kapott a szabadkai zsidó temető halottasházának falán is. Ötvenhét éves volt, amikor meghalt, örkezővel előzve meg a haláltáborok kínos ítéletét.

Mondom, ötvenhét éves volt, amikor meghalt. Ha azonban ma visszagondolok rá, mintha sokkal idősebbnek látnám. Van valami önkéntelen tiszteletadás az emberben, amikor a felgyülemlett ismereteket kiegyenlíti az életkorral. Emlékszem, kisdiák koromban úgy tekintettem fel a hetedikes—nyolcadikos gimnazistákra, mint akik legalább egy fél évszázaddal megelőztek az életben. Valamiképpen így emlékezem Havas Károlyra is. Pedig volt egy jelenet életünkben, amikor éppen ezzel az életkorral kerültem összeütközésbe, s amikor úgy érzem — ő is ugyanolyan igazságtalan volt, mint jómagam, amikor közlés végett kezébe adtam egy kis írásomat. A Népkörben akkorjában heves harc dúlt a fiatalok és öregek között, s ez a harc ihletett meg engem is, amikor megírtam rövid, elvont témájú tárcanovellámot az öregek és fiatalok ellentéteiről, amelynek világosan kimondott tanulsága: igenis a fiataloknak van igazuk, mert övéké a jövő, mert előrenéznek. Nos, Havas Károly, aki különben soha vissza nem adott egyetlen kéziratot sem, ezúttal felhevülten maga jött ki a korrektori szobába, hogy fejemre olvassa írásom gyengeségét — nem is valóságos gyengeségével érvelve, hanem belekapaszkodva egyetlen szóba, azt ismételve, mintha a téma iránti egész megvetését visszhangozta volna benne: »Saséi!... Micsoda szó, micsoda magyarosság az, hogy saséi!« Én persze éreztem, hogy nem a »saséi«-nak szól a felháborodás, bár ma már jól tudom, hogy helytelen a többszám í jele a szó birtokost jelző

formája után. Nem is azért említettem ezt a kis esetet, mintha így utólag kétségbe akarnám vonni Havas Károly egykori formai igazát, hanem sokkal inkább azért, hogy megpróbáljam jellemezni az embert, a benne rejlő ellentétekkel egyetemben. Mert Havas Károly nemcsak abban volt az ellentétek embere, hogy mást mondott nekem, a fiatalnak, mint amit valójában gondolt, hanem sok minden egyébben is.

Az emberi igazságokért és általában az igazságért szállt síkra érvekkel általában jól megalapalt vezércikkeiben. Egy alkalommal például, amikor az egész városban felháborodással tárgyalták, hogy Roth kalapgyáros a Heisler-szanatóriumban ápoltatta nagy bernáthegyi kutyáját, amelyen oszármeteszést kellett végrehajtani, Havas Károly vezércikkében a közvéleménnyel szemben is védelmébe vette — nem a kalapgyárost, hanem a kutyát, amelynek szintén joga van emberséges bánásmódra, ha már módja is van rá. És ugyanez a Havas Károly előzőleg, mint a Hírlap főszerkesztője, a Magyar Párt földbirtokos és nagypolgári vezetői mellé állt a lap sztrájkoló újságíróival szemben.

Aztán igen jól emlékszem két vezércikkére (amelyek közül az egyik tulajdonképpen egész cikksorozat volt) a fasizmus korából. A cikksorozat Napóleonnól szólt — legalább is külsőleg. A mondanivalón belül azonban Napoleon maszkja mögött Hitler alakja bújt meg, s Napóleonn keresztül az egész német fasiszta rendszer állott a vádlottak padján. Emlékszem, a cikksorozat olyan nagy port vert fel, hogy Fenyvesné, a lap tulajdonosa, egy lezárt borítékban külön tiszteletdíjat, illetve mai szóval prémiumot küldött fel Havas Károlynak a cikksorozat politikai értékeinek elismeréséül. Havas Károly azonban nem lett volna Havas Károly, ha meg tudott volna maradni a fasizmus elítélésének egyenes vonalán. S halála is hiába vádolja a fasizmus gonosztetteit, ha ő maga előzőleg megtagadta önmagát is. A spanyol polgárháborúról írva ugyanis egy alkalommal hosszas meditálás után kilökte a merész konklúziót, valahogy így (a szavakra és mondatfűzésre már nem emlékszem pontosan): Mondjuk ki nyíltan óhajunkat! Győzzön hát a jobboldal; de úgy, hogy valósítsa meg a baloldal minden pozitív célkitűzését.

Ez a fából vaskarikka konklúzió megint csak a Havasban rejlő nagy ellentmondásokra mutat: arra, hogy kétségtelenül hatalmas tudása, történelmi jártassága sem volt képes feltárni előtte a kor történelmi valóságának egymással egyező és egymásnak ellentmondó valóságértékét, tág ismeretköre ellenére sem volt képes különbséget tenni ugyanannak az eszmének két megnyilatkozási formája között. A Bácsalmás felé haladó vonatban bekövetkezett tragikus halála üti rá a hitelesség pecsétjét erre a tragikus tévedésre.

Pedig hát — mint Szirmai Károly mutatott rá a Híd 1956. márciusi számában megjelent, Havas Károlyra emlékező cikkében, nemcsak tudása ragyogott, hanem kifogástalan volt az emlékezőtehetsége is, és általában igen széles skálájú embernek, újságírónak mutatkozott. Ez a széles skála sugárzott személyiségéből a szerkesztőségben is, amikor napról napra állandó séta közben diktálta le Schreiberné Tóth Gabinak, a gépirónőnek nem csupán az *Express* rovat és az *Évforduló* kis rovatának anyagát, hanem a vezércikkeket is. És ugyanígy, séta közben diktálta gépbe hónapról hónapra a Kalangyában megjelenő

folytatásos regényét, amely az *Öreg ház a csirkepiacon* címet viselte. Így visszaemlékezve erre a regényre, sok-sok pozitívumot, esztétikai és emberi értéket érzek benne — még akkor is, ha Szirmai Károly kezéből egész kis térkép került a nyomdába a tömérdek nyelvtani és stilisztikai javítás után. Ez azonban szintén beletartozott Havas Károly ellentmondásos egyéniségébe: a mondanivaló és a kifejezőmód közötti értékbeli különbség ellentmondása. De Havas Károlyt ezekkel az ellentmondásaival együtt kell becsülni és értékelni mint olyan embert, aki kereste az utat liberális igazságai, vagy vélt igazságai felé, de mert liberalizmusa szétválaszthatatlanul összefonódott a kor polgárságára annyira jellemző konzervativizmussal, ez a kettőssége újra és újra tévutakra vezette. *Stiriában, Ajk faluban mi történt* című, válogatott újságcikkeit összefogó kötetének előszavában — mint Szirmai is idézi fent említett Híd-írásában — egyebek között leszögezi:

»Szeretet nélkül nincs élet, és szeretet nélkül nincs igazság. Ha nincs is semmi ezekben az írásokban, egy van: szeretet az emberhez és szeretet az igazsághoz, amit annyira keresett és annyiszor hiába keresett ezeknek a soroknak szegény és szomorú írója«.

Ő maga is érezte hát a hiába-keresés tényét, csak éppen okát nem látta. Liberalizmusa és konzervativizmusa szemüvegén át túlságosan is távolról szemlélte az erdőt, hogyszem megláthatta volna magát a fát. Ennek az ellentmondásos lényének tudomásul vétele ellenére is te kell szegezni, hogy vitathatatlanul a jugoszláviai magyar újságírás egyik legkimagaslóbb cikkírója volt, akinek emlékét híven őrzik az egykori újságok sárguló lapjai.

Most, hogy halálának harmincadik évfordulója alkalmából emlékezünk rá, hadd eleveintsük fel nagy vonalakban személyi adatait is. Tanítói családból származott, már édesapja, Handelsmann Antal is részt vállalt a szabadkai újságírás hőskorának mozgalmas életéből. Ő maga Budapesten a Pester Lloydnál kezdte az újságírást mint parlamenti tudósítót, aztán Szabadkán Braun Henniik lapjához, a Bácskai Hirlaphoz szegődött egy időre, de megint visszatért a fővárosba, bár mint katoná, a háború alatt vállalta egy Szabadkán kiadott alkalmi katonai lap szerkesztését. 1920 elején telepedett le végleg Szabadkán, s a húszas évek közepén Vukov Lukács után a Magyar Párt lapjának, a Hirlapnak szerkesztője és cikkírója volt, majd a lap betiltása után rövid ideig Újvidéken újságíróskodott, s ezután foglalta el helyét a Bácsmezei Napló, azaz a későbbi Napló szerkesztőségében. Nem volt főszerkesztő, erre bizonyára nem tette őt alkalmassá a Hirlapnál betöltött szerkesztői múltja sem. Ő szerkesztette a vasárnapi irodalmi mellékletet, ő írta naponta a külföldi lapokból összeállított *Express* rovatot és az *Évforduló* rövid napi tájékoztatóját, és ő írta a Naplóra annyira jellemző, két oszloppal jegyzett vezércikkeket. Újságírói munkásságának legjavát — mint már említettem is — 1940-ben a Minerva gondozásában kiadott, *Stiriában, Ajk faluban mi történt* című kötetében foglalja össze.

Az újságírás mellett azonban szépirodalommal is foglalkozott. Könyv alakban is megjelent egy történelmi tanulmánya *A cárok uralma, a cárok pusztulása* címmel. A Jugoszláviai Magyar Könyvtár sorozata-

tában jelent meg egy fantasztikus regénye, az *Idők mélyén*. Ezenkívül a Kalangya hasábjain belekezdett egy újabb regény, a már említett *Öreg ház a csirkepiac*on írásába, de nem fejezte be, bár szépirodalmi téren kétségkívül ez lett volna legértékesebb alkotása. A fasiszta megszállás alatt, amikor mint zsidó kényszerpihenőre ítéltetett, írásai nem jelenhettek meg az újságokban, nem tudta véglegesen letenni a tollat, s mint Szirmai Károly is megemlékezett róla említett cikkében, lányának, az egykor szintén újságíróskodó Verának diktált gépbe az élettől és a világgal meghasonlott cikkeket, sőt egy regénybe is belekezdett, *A sárga csillag alatt* címmel, mindezek a kéziratok azonban elkallódtak a múltó idöben, a kor forgatagában.

Ma, amikor a harmincéves évfordulón a zsidó temető emléktábláját olvassuk, bizonytalan tévelygése ellenére is elismeréssel emlékezünk Havas Károlyra, aki ugyan nem találta meg az utat korának nagy útvesztőjében, de azért mindig igyekezett ember maradni, aki a szeretetet és az igazságot keresi, még akkor is, ha igen sokszor hiába. A mai kor embere elnéző tévelygéseivel szemben, és elismeréssel tekint vissza a jugoszláviai magyar újságírásban végzett úttörő munkásságára.

